

1. Současná situace a dosavadní vývoj v odvětví zemědělství

I přes mírné zlepšení po roce 2010 váha zemědělství v národní ekonomice dlouhodobě klesá. V roce 2000 činil podíl odvětví na celkové hrubé přidané hodnotě (HPH) ekonomiky 2,7 %, v současnosti (2013) je to 1,6 %. Snižuje se i podíl zemědělství na celkové zaměstnanosti z 4% (2000) na současných 2,4 % (2013). Tyto hodnoty již odpovídají reálnému postavení sektoru zemědělství v národním hospodářství a současně se přibližují průměru vyspělých zemí Evropské unie.

Počet pracovníků v zemědělství dlouhodobě a stabilně klesá. Za posledních 20 let se počet lidí v zemědělském sektoru snížil na 1/3, což je dáno na jedné straně dřívější výraznou přezaměstnaností tohoto sektoru a na straně druhé technologickým rozvojem a automatizací výroby. Odliv zaměstnaných osob ze zemědělství byl v posledních letech způsoben zejména masivním úbytkem živočišné výroby, která zaměstnávala nejvíce lidí. Útlum se nevyhnul nicméně ani rostlinné výrobě, kdy mizela celá odvětví jako např. květinářství, zelinářství či výrazný pokles ovocnářství. Na intenzitě tohoto sestupného trendu nezměnil nic ani vstup ČR do EU v roce 2004. Po nástupu hospodářské krize (2009) se ovšem trend zmírnil. Celkem mezi roky 2000 a 2013 zaniklo v zemědělství více než 70 tisíc pracovních míst. V současnosti v odvětví pracuje necelých 120 tisíc osob. Většina pracovníků v zemědělství jsou muži a jejich podíl se od roku 2000 mírně zvyšuje na současných 68 % (2013). Cizinci obsadili v roce 2013 0,8% pracovních míst v odvětví. Od roku 2000 se podíl výrazně nezměnil, i když v odvětví klesl absolutní počet pracovníků s cizí státní příslušností.

Z teritoriálního hlediska se nejvíce pracovních míst v roce 2000 koncentrovalo do Jihomoravského kraje (26 tisíc), Středočeského kraje (24 tisíc) a Vysočiny (22 tisíc). Pokles zaměstnanosti, který postihl nejvíce právě tyto kraje (Jihomoravský – 12 tisíc, Středočeský – 9,7 tisíc), způsobil, že je zaměstnanost v zemědělství rovnoměrněji rozložena mezi všechny kraje ČR, přičemž výše uvedené tři si udržely nepříliš výrazné vedoucí postavení.

Přestože zaměstnanost v odvětví klesala, kvalifikační požadavky narůstaly. Na základě srovnání údajů ze SLDB 2001 a 2011 se potvrdilo, že vzdělanostní struktura pracovníků v zemědělství se zlepšuje. U více než poloviny pracovníků je sice i nadále požadováno SŠ vzdělání bez maturity, ale v období 2000-2013 roste podíl pracovníků s VŠ a SŠ vzdělání s maturitou (na současných 12 %, resp. 29 %) a to na úkor podílu pracovníků se základním vzděláním, kteří nacházejí v zemědělství stále menší uplatnění. Tento vývoj souvisí do značné míry i s povahou vykonávaných činností, kdy vlivem automatizace a technologického rozvoje narůstají kvalifikační požadavky na zemědělské profese. Znalostní náročnost odvětví (podíl kvalifikačně náročných profesí v odvětví) je ale podprůměrná a dlouhodobě stagnuje. Po roce 2008 dokonce klesá, čímž se zvyšuje odstup od zbytku ekonomiky, kde znalostní náročnost dlouhodobě roste.

Většina subjektů působících v odvětví jsou jednotky bez zaměstnanců (OSVČ) a malé podniky do 50 zaměstnanců (83 %, resp. 16 % z celkového počtu subjektů). Tento stav je důsledkem restitucí, kdy došlo ke změně vlastnických poměrů v zemědělství. Z velkých zemědělských podniků vznikla řada menších subjektů několika typů právních forem. Nedošlo však k úplnému rozdrobení zemědělské výroby na převážně rodinné farmy charakteristické pro většinu států Evropské unie. Změnou majetkoprávních vztahů tak narostl počet majitelů půdy. Ačkoli se OSVČ na celkovém počtu subjektů

podílejí více než z 80 %, na celkové zaměstnanosti se podílí pouze 35 %. Z hlediska zaměstnanosti jsou vedle malých podniků klíčové rovněž podniky střední (50-250 zaměstnanců), ve kterých se společně koncentruje 63 % pracovníků ze zemědělství (v malých podnicích je to 28 %). Po nástupu ekonomické krize se nejvíce dařilo právě středním podnikům do 250 zaměstnanců, kde 62 % firem zaznamenalo roční růst tržeb větší než 10 % (změna průměru let 2008-09 a 2011-12). Malým podnikům do 50 zaměstnanců a velkým nad 250 se dařilo hůře. Velkým podnikům tržby dokonce v průměru poklesly. Avšak i růst tržeb středních podniků byl v průměru velmi mírný (necelých 6 % ročně v běžných cenách).

Z profesního hlediska v roce 2013 tvořily skupiny Chovatelé zvířat pro trh (ISCO 612), Obsluha pojízdných zařízení (ISCO 834), Zahradníci a pěstitelé (ISCO 611), Pomocní pracovníci v zemědělství, lesnictví a rybářství (ISCO 921), Technici v biologických oborech a příbuzných oblastech (ISCO 314) a Mechanici a opraváři strojů a zařízení, kromě elektrických (ISCO 723) dohromady 66,8 % pracovních míst. První tři skupiny vykazují řádově větší počet pracovních míst než ostatní. Vývoj u jednotlivých profesí uvnitř skupin je variabilní. I přes všeobecný pokles zaměstnanosti v odvětví byl v posledních letech zaznamenán nárůst poptávky po určitých odvětvově specifických profesích, a to včetně těch klíčových.

Stárnutí zemědělské populace představuje problém ve většině evropských zemí nevyjímaje ČR. Průměrný věk pracovníků v zemědělství je dlouhodobě vyšší než průměrný věk pracovníků v celé ekonomice (46 let vs. 40,9 let v roce 2013). Navíc průměrný věk odvětví rostl v období 2000-2008 výrazně rychleji a rozdíl se zvyšoval. Po roce 2008 se růst průměrného věku v zemědělství ovšem zastavil a rozdíl oproti národnímu průměru se snižuje. Podíl pracovníků starších 50 let v odvětví vzrostl od roku 2000 na 43,5 % v roce 2008, kdy se stabilizoval. Přesto i nadále narůstá podíl pracovníků starších 55 let (26,7 % v roce 2013), což svědčí o tom, že se nedaří realizovat generační obměnu pracovních sil v odvětví.

Po roce 2008 se export na produkci odvětví podílí více než 50ti %. To ukazuje, že je odvětví vystaveno vlivu zahraniční poptávky (zejména na evropském trhu), která se promítá do hospodářských výsledků a potažmo i zaměstnanosti. Největší část agrárního zboží směřuje tradičně na trhy Slovenska (25,6 % v roce 2013), Německa (20,3%) a Polska (10,6%). Z hlediska komoditní struktury zaujímaly nejvyšší podíl v agrárním exportu pšenice, nezahuštěné mléko a smetana a řepkový olej. Podíl zemědělství na celkové exportní výkonnosti ekonomiky je však po roce 2008 stabilně nízký (3-3,6%), přestože se vývoz v posledních letech (2010-13) v absolutním vyjádření zvýšil o téměř polovinu.

V evropském srovnání produktivity práce (HPH na zaměstnanou osobu) za období 2008-2011 se zemědělství ČR pohybuje na úrovni Rakouska, je na tom mírně lépe než Polsko, Slovinsko a Maďarsko, avšak výrazně (až 2krát nižší produktivita) zaostává za Belgií, Slovenskem nebo Německem.

2. Závěry z dostupných odvětvových studií

Silné a slabé stránky sektoru zemědělství v ČR (SWOT analýza)

➤ Silné stránky

- území velké části ČR je tvořeno tradičními zemědělskými oblastmi
- vhodná velikostní struktura zemědělských podniků z hlediska rozvoje produktivity a konkurenceschopnosti zemědělství
- existence agrární komory jako silné stavovské organizace
- existence bohatých podzemních zdrojů pitné vody
- dlouhodobá tradice zemědělského školství
- rozvoj nových prodejních kanálů - farmářské trhy

➤ **Slabé stránky**

- nedostatek kapitálu v zemědělském sektoru a ve venkovské ekonomice
- malý podíl produkce zpracovaných výrobků s vysokou přidanou hodnotou a menší zkušeností s marketingem
- zastaralé technické a technologické vybavení, včetně zemědělských budov
- podstatně převažují nájemní vztahy k půdě nad vlastnickými
- obtížný přístup k úvěrům pro subjekty zemědělské prvovýroby
- nepříznivý demografický vývoj a kvalifikační struktura obyvatelstva ve venkovských oblastech
- nízká úroveň příjmů v zemědělství, nedostatek pracovních příležitostí mimo zemědělství
- v porovnání s ostatními zeměmi EU stále nízká produktivita práce a vyšší nákladovost výroby
- slabá pozice většiny firem v agrárním sektoru k distribučním řetězcům
- jednostranná zátěž zemědělské půdy způsobená pěstováním pouze určitých typů plodin

➤ **Příležitosti**

- využití výhod na trhu EU vzhledem k nižším nákladům na pracovní sílu a kapitál
- zvyšující se atraktivita zpracovatelského sektoru pro vstup investorů
- dobré klimatické předpoklady pro rozvoj konkurenceschopného zemědělství
- alternativní využití zemědělských pozemků bývalé zemědělské výroby pro faremní chovy zvířete
- rezerva ve využívání TTP v oblastech LFA (technické a energetické plodiny, chov masného skotu a ovcí)
- rostoucí zájem společnosti o rozvoj venkova, ochranu přírody a krajiny, celospolečenské vědomí udržitelného rozvoje venkova
- využití agrárních komor k poradenství, školení, přenosu informací
- existence a využívání evropských ochranných známek (CHOP, CHZO, ZTS)
- rostoucí poptávka po tradičních či regionálních výrobcích a bioproduktech
- snížení bariér pro mezinárodní obchod v rychle se rozvíjejících a rozvojových státech

➤ **Hrozby**

- nedostatečná atraktivita zemědělství pro kvalifikované lidi a z toho vyplývající úbytek kvalifikovaných pracovních sil ze zemědělství vysoký podíl zemědělské půdy ve střetových oblastech a nitrátově zranitelných oblastech
- sociální degradace venkovských lokalit, především z důvodů pracovních příležitostí, dopravní obslužnosti, dostupnosti vzdělávacích, zdravotních a sociálních služeb
- pokračování znehodnocení a dalšího poškozování území povodněmi a erozí
- nevyřešené vlastnické vztahy, nezájem, nemožnost řešit revitalizaci opuštěných zemědělských objektů

- obchodní politika prodejných řetězců (snižování podílu českých potravin na úkor zahraničních levnějších produktů)
- růst cen energií a primárních vstupů
- vysoká závislost agrárního sektoru na dotacích

Krátkodobý vývoj sektoru

Budoucí vývoj v zemědělství bude i nadále charakteristický klesajícím významem tohoto odvětví a to jak podílem HPH na celkové produkci tak také podílem na celkové zaměstnanosti. Klesající trend posledních let se nicméně zastaví na své přirozené hranici, pod kterou již tyto ukazatele klesat nebudou. Počet zaměstnaných se v odvětví ustálí na přirozené hranici, přičemž může docházet k výrazné strukturální proměně zaměstnaných. Lze očekávat, že i nadále bude docházet k nárůstu podílu kategorií 50+ na celkové zaměstnanosti a to zejména s ohledem na následující faktory:

- Nižší mzdová úroveň bude představovat bariéru pro vstup mladých lidí do zemědělství.
- Nedostatek mladých lidí určitého typu vzdělání (zejména středoškolského se zaměřením na zemědělství) bude limitující pro generační obměnu.
- Nízká „prestíž“ zemědělské profese (nízké platy, nepříznivé pracovní podmínky na pracovišti aj.) nebude motivovat mladé lidi pro vstup do tohoto odvětví.
- Prodlužování věkové hranice odchodu do důchodu povede k nárůstu průměrného věku zaměstnanců tohoto odvětví.

Dlouhodobý vývoj sektoru a hlavní hybatele

V dlouhodobém horizontu bude zemědělství resp. zaměstnanost v zemědělství ovlivňovat řada faktorů, které lze rozdělit do tří skupin, a to na faktory **globální, na úrovni států a lokální**. Globální faktory ovlivní nejen sektor zemědělství v ČR, ale budou formovat podstatu tohoto sektoru globálně. Mezi tyto faktory bude patřit změna klimatu a s tím související dopad na strukturu pěstovaných plodin a jejich výnosy, pokračující degradace půdy (eroze, acidifikace, utužování spodních vrstev půdy aj.), odlesňování a možný nedostatek vody, popřípadě dostupnost vody pouze kontaminované. Ačkoli se jedná o globální faktory, jejich dopad na sektor zemědělství v ČR může být značný. Např. zvýšení průměrné teploty o 3°C zcela změní charakter rostlinné výroby. S nově pěstovanými plodinami je nutné změnit nejen potřebnou zemědělskou techniku, ale i související zemědělskou infrastrukturu na zpracování plodin, jejich uskladnění apod. To s sebou nese nutnost zvýšených investic, jejímž důsledkem může být snížení konkurenceschopnosti zemědělského sektoru v ČR. Vedle těchto faktorů bude ráz sektoru ovlivněn také mezinárodním obchodem, resp. jeho pokračujícím uvolňováním, nárůstem cen energií a zejména pak nastavením zemědělské politiky (obecněji politickým a legislativním rámcem). Ta již v současnosti do značné míry determinuje charakter zemědělství, což se v ČR projevuje jak v rostlinné výrobě (např. nárůst osevních ploch řepky olejky a pšenice vlivem zvýšených dotací), tak také v živočišné výrobě (např. výrazné snížení stavu skotu a prasat vlivem nižších dotací). Mezi globální faktory lze zařadit také budoucí výsledky zemědělského výzkumu a vývoje, které na jedné straně umožní obhospodařovat zemědělskou plochu efektivněji a na straně druhé přinesou nové odrůdy a plemena, s jinými vlastnostmi a zvýšenou výnosností (včetně geneticky modifikovaných potravin). Nelze rovněž opomenout globální demografický vývoj, a s tím vzrůstající celkovou poptávku po potravinách a zemědělských výrobcích.

Na úrovni států budou mezi hlavní hybatele patřit změny v maloobchodním prodeji a změny v celkovém příjmu na osobu. U druhého zmiňovaného platí, že dochází-li k růstu příjmu na osobu, rostou také ceny vstupů do zemědělské prvovýroby a tudíž ceny potravin. Dovozci potravin z méně rozvinutých zemí tak získávají konkurenční výhodu, neboť mohou nabízet své výrobky levněji. Tento fakt nepředstavuje jen hrozbu, ale také výzvu pro zemědělský sektor ČR. Pokud bude docházet k růstu příjmu na osobu v nyní méně rozvinutých zemích, nabízejí se v budoucnu nová odbytiště pro zemědělskou produkci. Mimo to platí, že s rostoucím příjmem na osobu se mění také struktura spotřeby, zejména pak roste poptávka po produktech živočišné výroby, což může stimulovat živočišnou výrobu u nás.

Struktura vlastnických práv a zemědělská infrastruktura ovlivní zemědělství zejména lokální úrovni. Jak naznačují některé studie¹, přístup zemědělců k půdě je odlišný, s ohledem na to, zda jsou jejími majiteli či ji pouze pronajímají. Pronajímatele často půdu vytěžují nad rámec její přirozené produkční schopnosti a může tak docházet k její degradaci. Často tak převažují krátkodobé ekonomické zájmy nad dlouhodobějším konceptem zachování trvale udržitelných produkčních vlastností půdy.

Mimo výše uvedené faktory budou důležitými hybateli rovněž trendy ve stravování (spotřebitelské preference), které do značné míry ovlivní zemědělskou produkci a její složení. Již v současnosti lze pozorovat zvýšený zájem o produkty bio zemědělství a ekologicky šetrného zemědělství vycházející ze zdravého životního stylu. Všechny tyto snahy navíc budou velmi výraznou měrou podřízeny potřebám trvale udržitelného rozvoje s důrazem na zachování stávající biodiverzity. Mimo to budou značnou roli hrát také preference v oblasti upřednostňování regionálních produktů, posuzování ceny vs. kvality či preference polotovarů před domácím vařením.

Nové nároky na výkon profesí

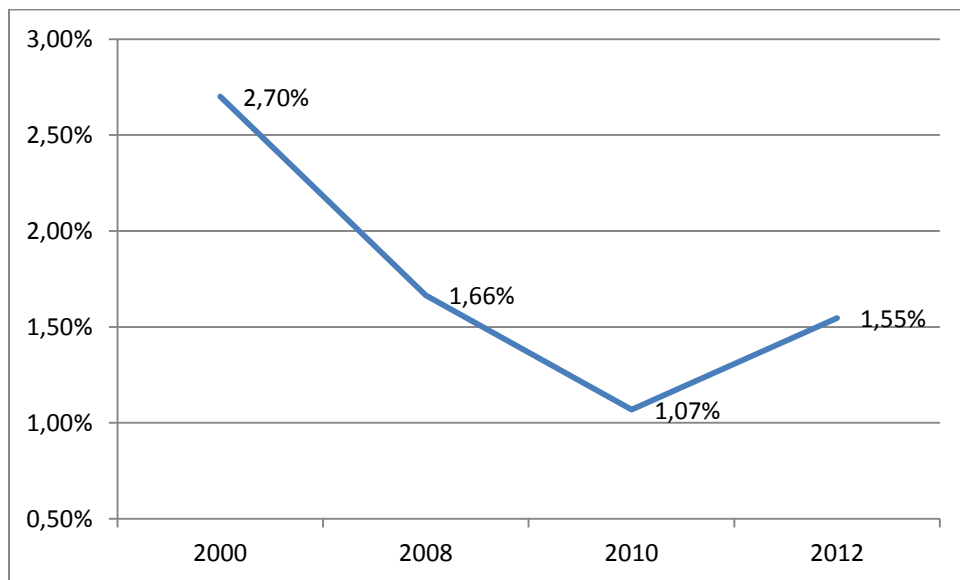
Změny v zemědělství přinášejí a i nadále budou přinášet zvýšení produktivity práce a souběžně s tím bude docházet k nárůstu nároků na kvalifikaci pracovní síly. Nové technologie v zemědělství, masivnější využívání ICT a proces automatizace si vyžádají zaměstnance s vyšší úrovní vzdělání, stejně tak se širším profilem vzdělání, tj. univerzálnější a flexibilnější. Lze předpokládat, že i nadále bude docházet k nárůstu podílu vysokoškolsky vzdělaných na celkovém počtu zaměstnaných v zemědělství. Přesto podstatnou část budou stále tvořit nekvalifikovaní manuální pracovníci zejména na výkon sezónních prací. Do budoucna lze ale očekávat jejich mírný úbytek, zejména těch se základním vzděláním a vyučených.

¹ Drivers of Change in Global Agriculture, Hazzel, P., Wood, S., Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci. 2008 February 12; 363(1491): 495–515. Published online 2007

Příloha k části 1

a) Význam odvětví v rámci ČR

Podíl odvětví na hrubé přidané hodnotě ekonomiky

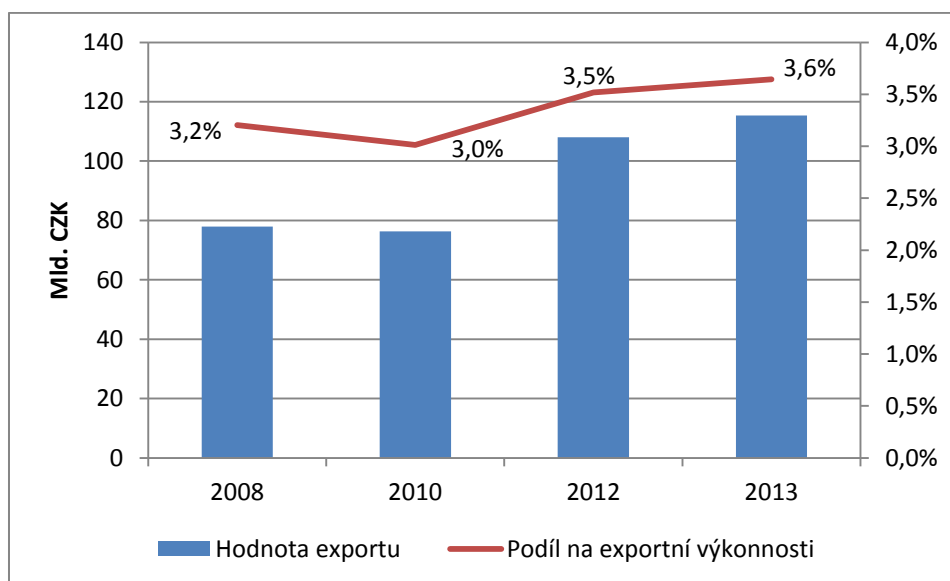
Zdroj: ČSÚ národní účty

Podíl na zaměstnanosti v ekonomice

	2000	2008	2009	2010	2011	2012	2013	průměr 2000-2013
zemědělství	4,02%	2,50%	2,42%	2,37%	2,34%	2,35%	2,41%	3,01%

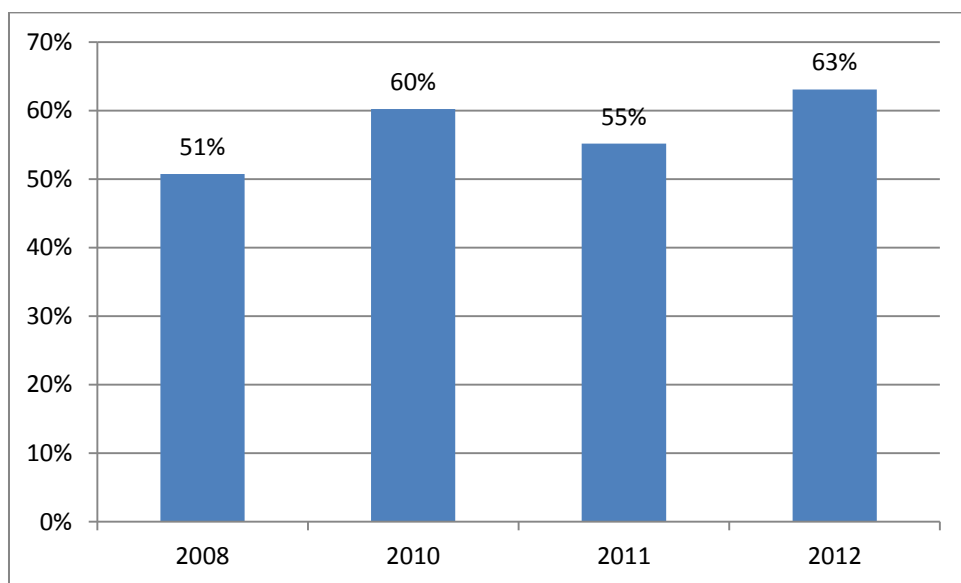
Zdroj: ČSÚ VŠPS

Podíl odvětví na exportní výkonnosti ČR

Poznámka: Hodnota exportu uvedena v CZK; zdroj: ČSÚ národní účty, Statistiky zahraničního obchodu

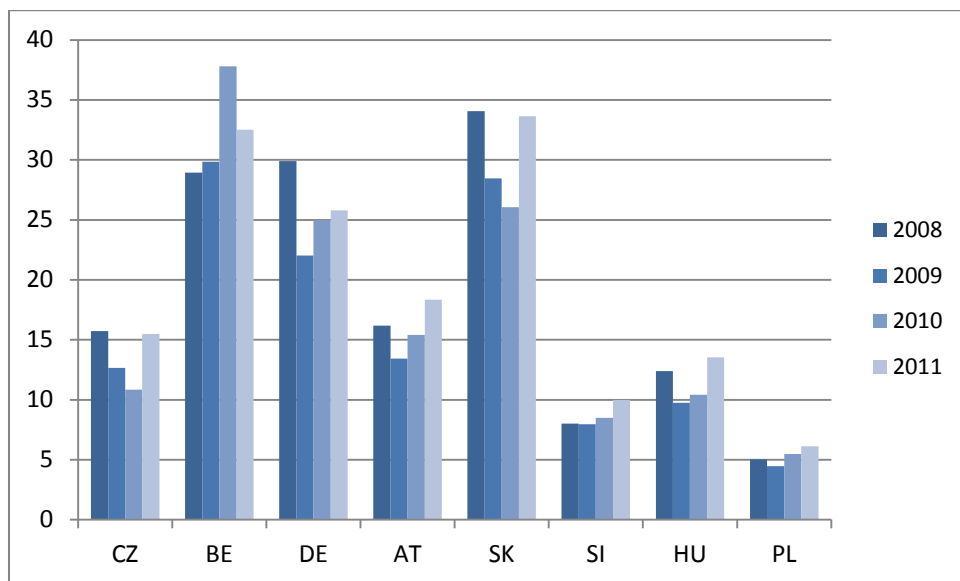
Podíl exportu na celkové produkci odvětví

Poznámka: Podíl hodnoty exportu (dle klasifikace SITC) na produkci odvětví; zdroj: ČSÚ národní účty, Statistiky zahraničního obchodu.

b) Mezinárodní pozice odvětví

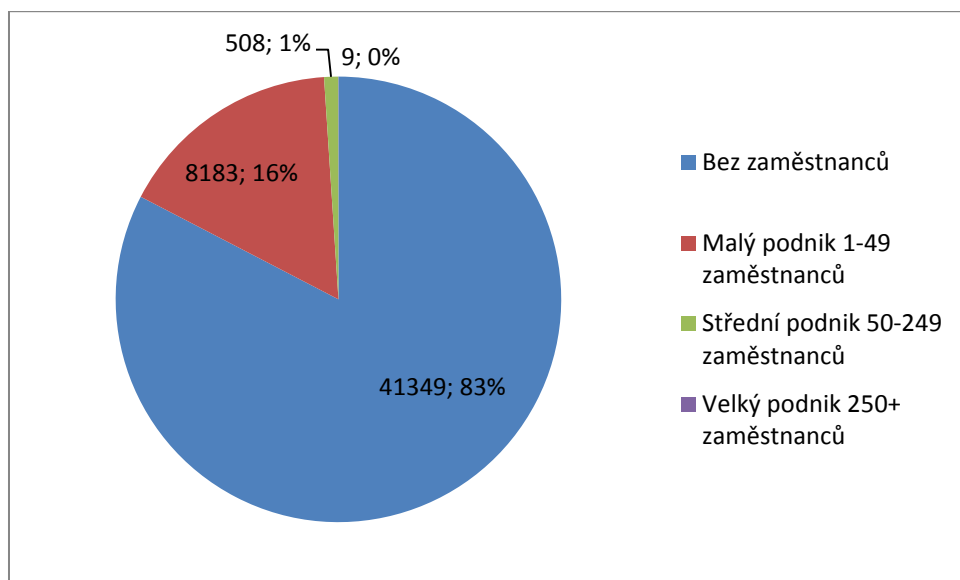
Produktivita práce v odvětví ve vybraných státech

Poznámka: Hrubá přidaná hodnota/počet zaměstnaných osob, v tis.EUR; zdroj: národní účty (EUROSTAT)

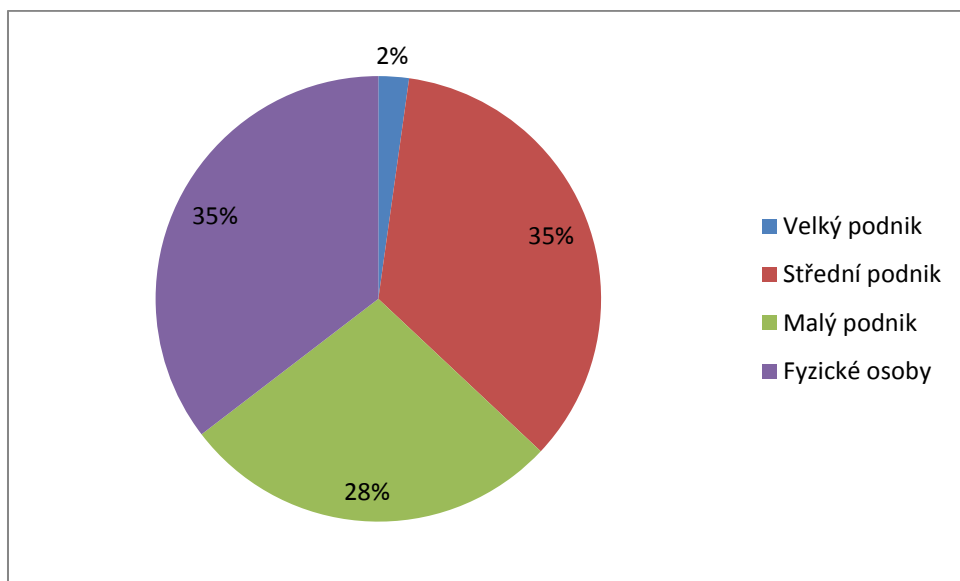
c) Struktura ekonomických subjektů v odvětví

Struktura podniků v odvětví podle počtu zaměstnanců

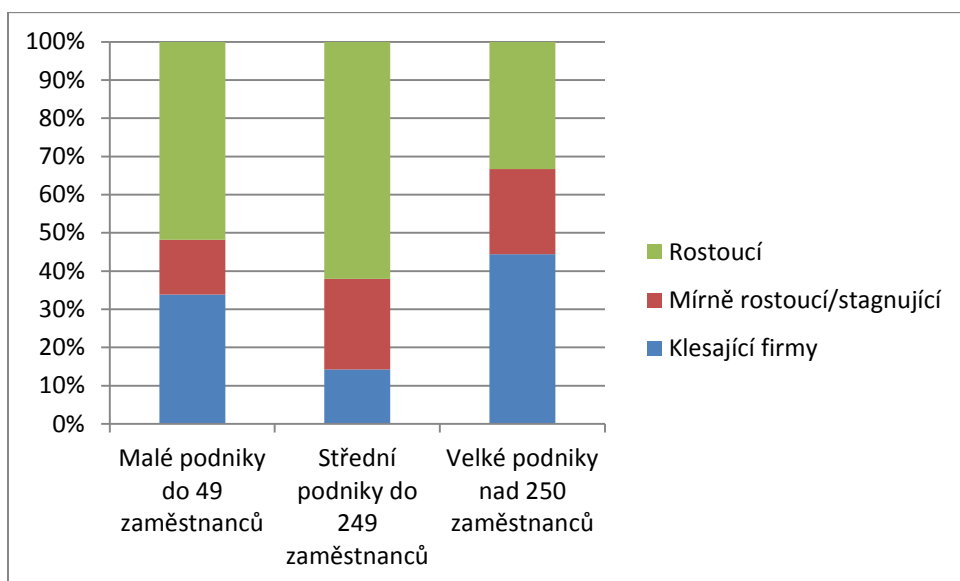
Celkem 90994 subjektů k 7/2014. Pro 45 % z nich není údaj k dispozici; zdroj: MagnusWeb

Struktura zaměstnanosti podle velikosti podniků

Zdroj: MagnusWeb

Podniky podle růstu tržeb

Pozn. Změna v období mezi průměry let 2008-09 a 2011-12, údaje za FO jsou nespolehlivé

Rostoucí firmy - růst nad 10% ročně = hodnota indexu 1,331 a více

Stagnující/mírně rostoucí firmy - Roční růst do 10 % = index 1,0-1,331

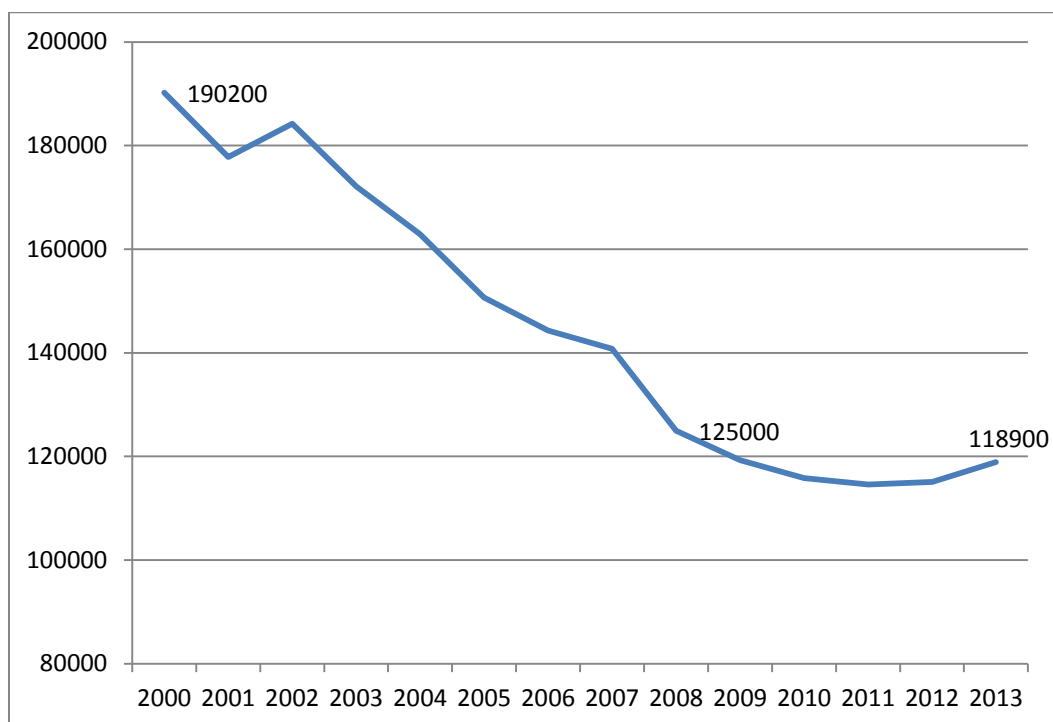
Klesající firmy – index pod 1,0

Zdroj: MagnusWeb

Malé podniky do 49 zaměstnanců	1,1082534
Střední podniky do 249 zaměstnanců	1,191157
Velké podniky nad 250 zaměstnanců	0,9728557

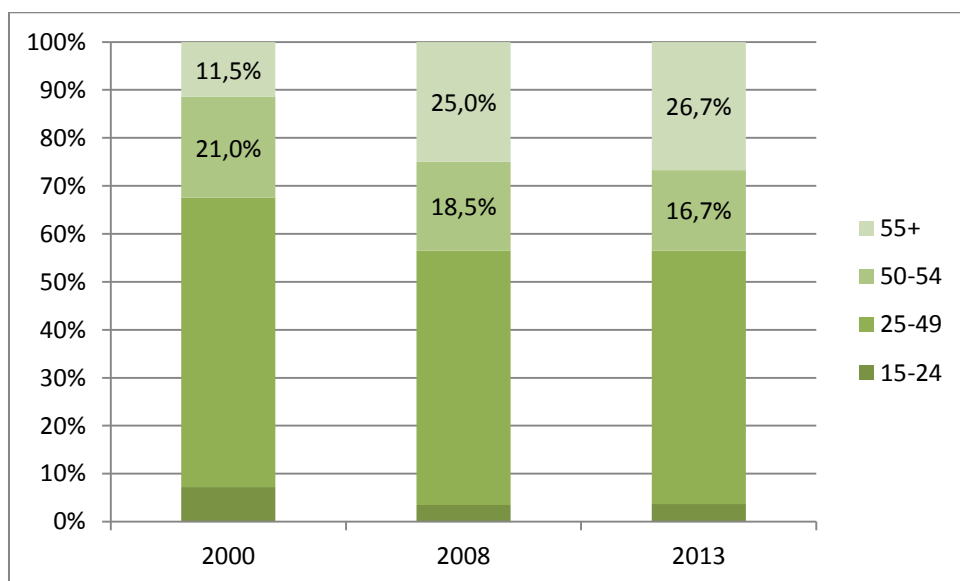
d) Lidské zdroje v odvětví

Počet pracovních míst

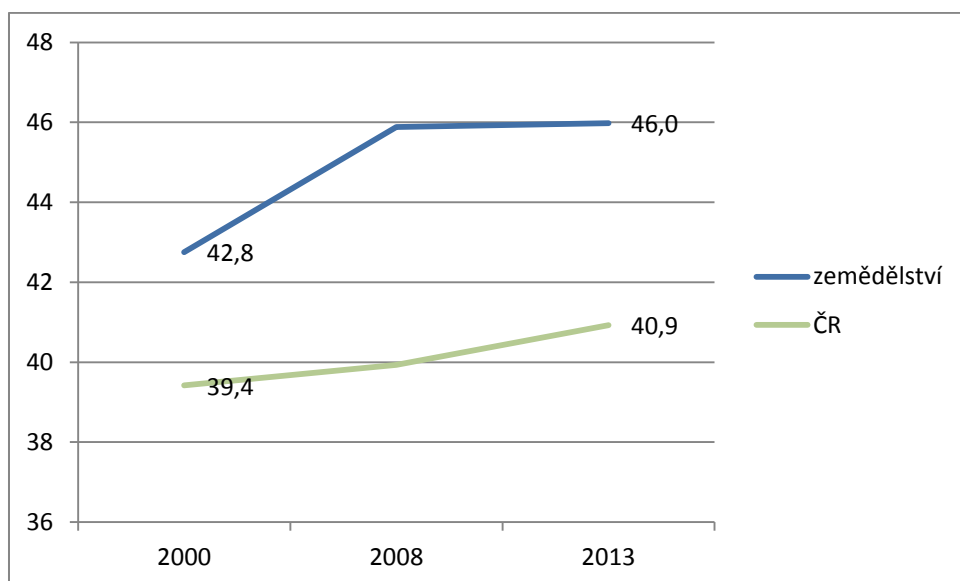
Zdroj: ČSÚ VŠPS

Struktura pracovních míst podle věku

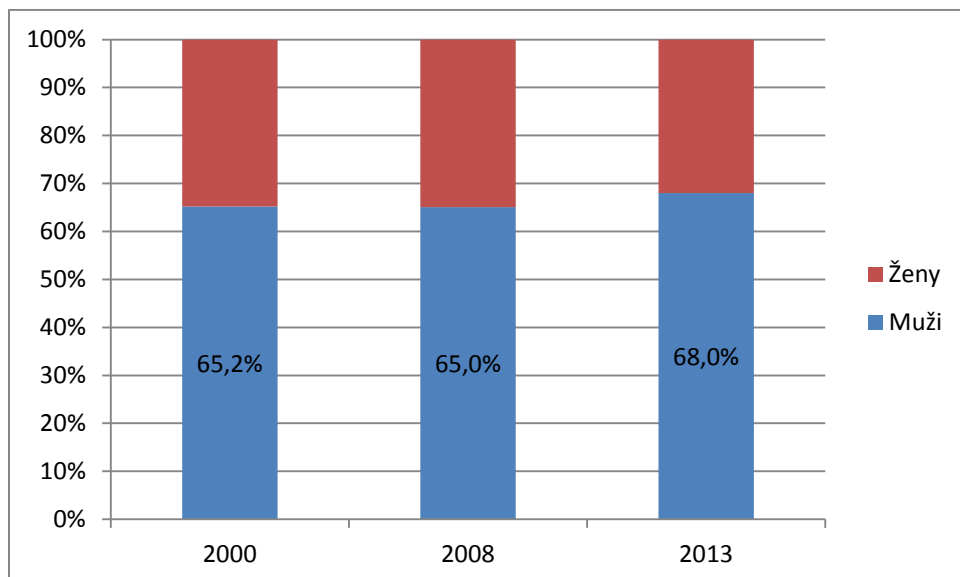
Zdroj: ČSÚ VŠPS

Průměrný věk

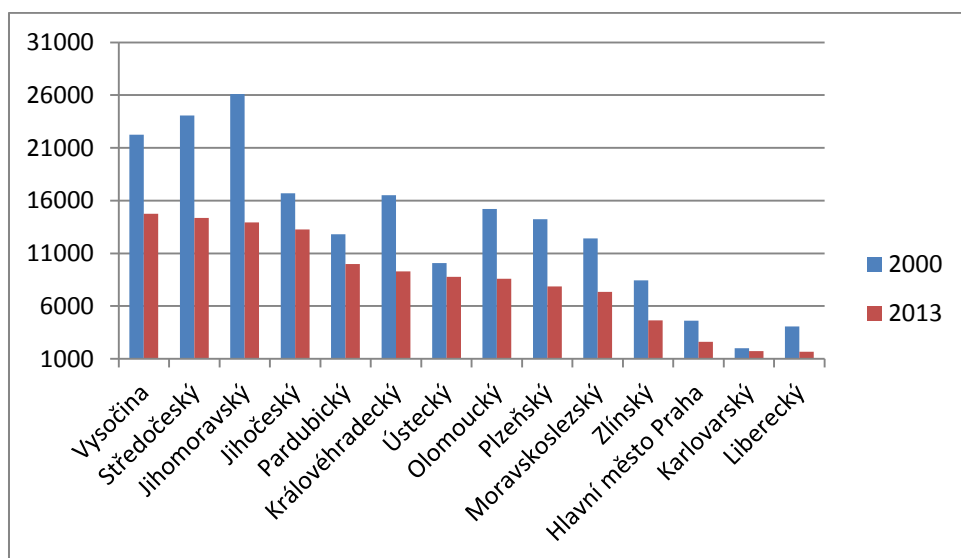
Zdroj: ČSÚ VŠPS

Struktura pracovních míst podle pohlaví

Zdroj: ČSÚ VŠPS

Počet pracovních míst v krajích

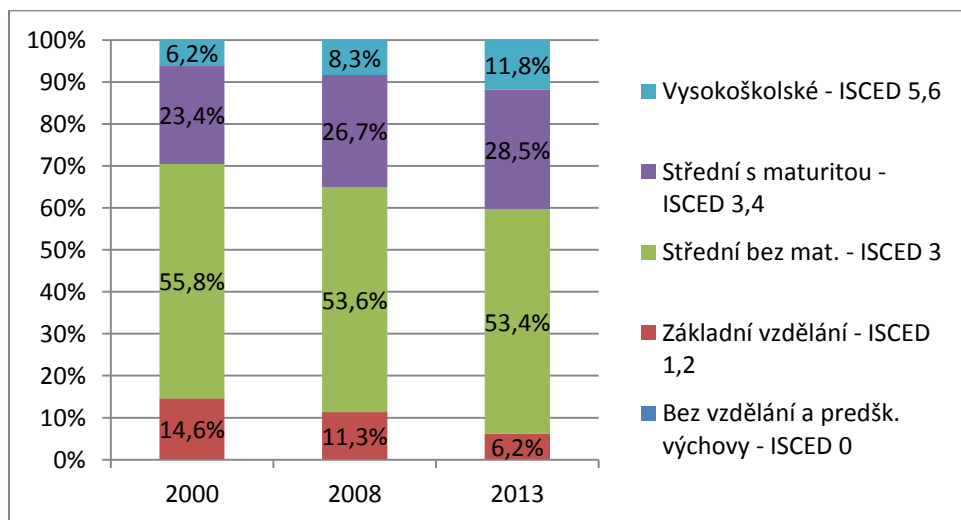

Zdroj: ČSÚ VŠPS

Zaměstnanost cizinců

V roce 2013 obsadili cizinci 0,81% pracovních míst v odvětví. Od roku 2000 se podíl výrazně nezměnil, i když v odvětví klesl absolutní počet pracovníků s cizí státní příslušností.

Vzdělanostní struktura podle stupňů vzdělání

Zdroj: ČSÚ VŠPS

Znalostní náročnost

	2008	2013	změna 2013 oproti roku 2000	pozice vůči ostatním odvětvím v roce 2013 p. b.
zemědělství	18,2%	13,4%	stagnace	-18,9
ČR	33,8%	32,3%	nárůst	-

Poznámka: Znalostní náročnost je podíl kvalifikačně náročnějších profesí z tříd ISCO 2 a ISCO 3 (specialisté a techničtí a odborní pracovníci) na zaměstnanosti v odvětví; zdroj: ČSÚ VŠPS

e) Nejvýznamnější profese v odvětví

Koncentrace pracovních míst do profesních skupin

Chovatelé zvířat pro trh (ISCO 612), Obsluha pojezdových zařízení (ISCO 834), Zahradníci a pěstitelé (ISCO 611), Pomocní pracovníci v zemědělství, lesnictví a rybářství (ISCO 921), Technici v biologických oborech a příbuzných oblastech (ISCO 314), Mechanici a opraváři strojů a zařízení, kromě elektrických (ISCO 723) v roce 2013 tvořily dohromady 66,8 % pracovních míst. První tři skupiny vykazují řádově větší počet pracovních míst než ostatní.

Nejčetnější profese

Název	ISCO kód	odvětvově specifická profese	2011	2012	2013	2013 oproti 2008	2013 oproti 2011
Řidiči a obsluha zemědělských a lesnických strojů	8341	ano	19500	20000	21600	nárůst	2100
Chovatelé hospodářských zvířat (kromě drůbeže)	6121	ano	18500	20000	20300	pokles*	1800
Technici v oblasti zemědělství, rybářství a vodohospodářství	3142	ano	7800	6600	7200	stagnace*	-600
Mechanici a opraváři zemědělských, průmyslových a jiných strojů a zařízení	7233	ne	7600	7500	6500	stagnace*	-1100
Pěstitelé zemědělských plodin	6111	ano	3700	4300	5200	nárůst	1500
Zahradníci a pěstitelé v zahradnických školkách	6113	ano	6600	5300	5000	pokles*	-1600
Pěstitelé a chovatelé ve smíšeném hospodářství	6130	ano	6200	6000	4700	stagnace	-1500
Úředníci v oblasti účetnictví	4311	ne	2800	4200	3500	nárůst*	700
Specialisté v oblasti zemědělství, lesnictví, rybářství a vodního hospodářství	2132	ano	1800	2900	3100	nárůst	1300
Pomocní pracovníci v rostlinné výrobě	9211	ano	1800	2200	3100	pokles*	1300
Řídící pracovníci v zemědělství, lesnictví, myslivosti a v oblasti životního prostředí	1311	ano	1500	2100	2400	nárůst*	900
Chovatelé drůbeže	6122	ano	1500	2200	2200	pokles*	700
Ovocnáři, vinaři, chmelaři a ostatní pěstitelé plodů rostoucích na stromech a keřích	6112	ano	2500	1500	1900	stagnace*	-600
Řidiči nákladních automobilů, tahačů a speciálních vozidel	8332	ne	3400	2000	1600	pokles	-1800

Poznámka: Odvětvově specifické jsou profese, u nichž je podíl počtu pracovníků v odvětví na počtu pracovníků v ekonomice větší než 50 %. Nárůst nebo pokles je změna o více než 1000 pracovníků; zdroj: ČSÚ VŠPS

* U těchto profesí nejsou údaje v roce 2008 zcela srovnatelné kvůli přechodu z klasifikace KZAM na CZ-ISCO.